

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Васильков В. М., Василькова О. І.,
Донецький обласний інститут
післядипломної
педагогічної освіти, м. Донецьк

Постановка проблеми. Трансформація соціального стану нашого суспільства кардинальним чином змінює стратегію підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Змінюються цілі, зміст, методи освітнього процесу. На передній план виходять проблеми підготовки фахівців відповідно до нових освітніх стандартів, включення і прийняття ними тих науково-технічних і технологічних нововведень, які з певним прискоренням упроваджуються в повсякденне життя. Такі проблеми вимагають негайного обґрунтування і розробки системи психологічного супроводу особистості в процесі її цілісного професійного становлення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій літературі немає однозначного підходу до поняття «психологічний супровід» та його змісту. Так, Ю.В.Слюсарев розглядає психологічний супровід як комплексний психологічний вплив на особистість, надзадачею якого є активізація саморозвитку людини [9]. На наш погляд, досягнення такого завдання можливе лише при психологічному впливі на певні структури самосвідомості людини.

З точки зору Е.Ф.Зеєра, «Психологічний супровід фахового становлення особистості – це складова частина професійної освіти, яка полягає в психологічній допомозі людині щодо подолання труднощів професійного життя, корекції деструктивних тенденцій розвитку, підвищення адаптованості майбутнього фахівця до соціально-економічних і

технологічних змін, розвитку у нього позитивної професійної перспективи»[6, С.266-267].

Слід зазначити, що більшість дослідників дотримуються позиції особливої значущості психологічного супроводу особистості на протягом її фахового навчання і, особливо, на початковому етапі. На нашу думку, таке явище пов'язане з тим, що останніми роками в освіті, у тому числі й професійній, усе більше затверджується нова парадигма – «особистісно орієнтоване навчання». При цьому, системно утворюючим чинником особистісно орієнтованої освіти з'являється особистісний розвиток індивіду в процесі організації взаємодії усіх суб'єктів навчання з урахуванням їх попереднього досвіду, особистісних особливостей, специфіки навчального матеріалу, конкретного освітнього простору тощо.

У дослідженнях Е.Ф.Зеєра, Н.С.Глуханюк, та інших. було встановлено, що на початкових етапах фахового навчання джерелом професійного розвитку виступає рівень особистісного розвитку. На подальших етапах – співвідношення особистісного й професійного розвитку набуває характеру динамічної нерівномірної цілісності. На стадії професіоналізації, фаховий розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначає його [6,4].

Головними об'єктами фахового розвитку спеціаліста стають наступні інтегральні характеристики: соціально-професійна спрямованість, фахова компетентність, професійно важливі якості і психофізіологічні властивості особистості. [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вищенаведені теоретичні засади та дослідження І.Д. Беха, І.С.Булах, Н.С.Глуханюк, Т.П.Демідової Е.Ф.Зеєра та інших, дозволило сформулювати основні концептуальні положення особистісно орієнтованої професійної освіти, а саме: а) особистісний та професійний розвиток майбутнього фахівця розглядається як головна мета, яка змінює місце суб'єкта навчання на всіх етапах освітньо-професійного процесу, що передбачає суб'єктивну активність майбутнього

фахівця, який сам створює себе. При цьому зникає межа між процесами навчання і виховання. Їх розрізнення виявляються лише на рівні змістовних та конкретних освітніх технологій; б) критеріями ефективної організації фахової освіти виступають параметри особистісного та професійного розвитку. Оцінювання цих параметрів цілком можливе у процесі моніторингу професійного становлення особистості; в) в якості професійно дидактичної одиниці фахової освіти розглядається навчально-професійна ситуація, яка моделює всі складові фахового процесу; г) орієнтація на індивідуальну траєкторію розвитку особистості призводить до зміни співвідношення між нормативними вимогами, які визначені в держстандартах освіти та конкретними результатами – вимогами до самовизначення, самоосвіти, самостійності та самоврядування в навчально-професійних видах діяльності. Фаховий стандарт – це не мета, а засіб, який визначає напрямки і межі використання змісту освіти як основи професійного розвитку особистості на різних етапах професійного навчання; 5) запорукою повноцінної організації професійного освітнього процесу стає співробітництво педагогів та майбутніх фахівців. Навчання надає унікальну можливість організації кооперативної діяльності педагогічних працівників зі студентами та слухачами. Принципово можливим є положення про те, що особистісно орієнтована освіта створює умови щодо повноцінних співвідношень усіх суб'єктів освітнянського процесу [6, С.266-267].

Виходячи з суті особистісно орієнтованої фахової освіти, стає можливим визначити основний зміст психологічного супроводу фахового становлення особистості. При цьому головним принципом психологічного супроводу виступає визнання права суб'єкта самому приймати рішення щодо шляхів свого професійного становлення та нести відповідальність за їх наслідки.

Як визначалося В.М.Васильковим, у процесі фахового становлення інженерно-педагогічного працівника відбувається психологічна перебудова особистості від професійного самовизначення до самореалізації в навчальній

і професійній діяльності. Тому модель психологічного супроводу особистості в процесі професійного навчання повинна стати природничо-профілактичним способом, який органічно поєднував би методики та техніки психологічного впливу на повсякденне життя майбутнього інженерно-педагогічного працівника [1.2].

Такої можливості надає концептуальна модель «Система психологічного супроводу майбутнього інженерно-педагогічного працівника в процесі професійного навчання», яка наведена на рис. 1. Концептуальна модель побудована на принципах наявності цілісної комплексної програми професійної підготовки майбутнього професіонала з урахуванням наукових досліджень О.І.Василькової, Е.Ф.Зеєра, Н. Г. Осухової та інших щодо обґрунтування основ психологічного супроводу навчально-виховного процесу в навчальних закладах освіти [3],[6],[7]. Вона передбачає певну етапність, наявність конструктів ведучої діяльності студентів і психологічної служби навчального закладу та основні психологічні критерії кожного етапу з урахуванням фахової спрямованості студентів, активності, обов'язковості й наступності застосування заходів, які спрямовані не тільки на особистісний розвиток, але і на покращення середовища та життєдіяльності.

Систему психологічного супроводу особистості у процесі фахової освіти доцільно називати саме психологічною, оскільки вона є психологічною за своїм змістом, тобто спрямованою на розвиток (за необхідності – на корекцію) психологічних особливостей та досягнення студентом оптимального пристосування щодо освітянського оточення; носить навчальний характер, який полягає в оволодінні професійними знаннями, уміннями, навичками ефективного подолання стресових ситуацій й вирішення психологічних проблем, з урахуванням індивідуальних вікових особливостей молодшої людини і актуальної соціальної ситуації її розвитку [3].

Система психологічного супроводу майбутнього інженерно-педагогічного працівника в процесі професійного навчання повинна

охоплювати тривалий період його життя. Безумовно, сценарії особистісного становлення майбутнього інженерно-педагогічного працівника індивідуальні.

Велика варіативність траєкторій, сценаріїв особистісного життя студента ускладнює його повноцінний супровід. Слід також мати на увазі поки що низький рівень соціальної захищеності молоді та значне соціальне розчарування особистості, які неминуче породжують чисельні проблеми психологічного супроводу.

Хто ж повинен здійснювати психолого-педагогічний супровід майбутнього фахівця у процесі його професійного становлення? Людей, які б супроводжували життя молоді людини упродовж її професійної підготовки, повинно бути досить багато. Це, у першу чергу, батьки та родина, педагогічні працівники навчального закладу, практичні психологи, соціальні працівники, однолітки та всі ті, кого вважають «найближчим соціальним оточенням студента». Хоча, по-справжньому, кваліфікований і продуктивний психологічний супровід можуть здійснювати лише спеціально підготовлені фахівці: практичний психолог, соціальний працівник, класний керівник тощо. Саме про такий супровід особистості у процесі її професійної підготовки і йде мова.

Таким чином, під системою психологічного супроводу особистості у процесі її професійної підготовки ми розуміємо процесуальну цілісність активно діючого співробітництва практичного психолога, соціального працівника та педагогічних працівників закладу освіти з особистістю студента. Під час такої співпраці широко використовуються науково-психологічні підходи та комплексний арсенал психолого-педагогічних методик (просвітницької, профілактичної, діагностичної, консультативної, розвиваючої, реабілітаційної, корегуючої та інших видів діяльності), які здатні позитивно впливати на особистісний і фаховий рівень розвитку майбутнього фахівця.

Виходячи з визначення поняття «психологічний супровід», систему психологічного супроводу особистості в процесі професійної підготовки

доцільно розглядати як комплексний метод, який об'єднує науково-методичні підходи, що спрямовані не тільки на особистісно орієнтовану професійну освіту майбутнього фахівця, але й на навколишнє середовище її життєдіяльності. Такий комплексний метод визначає нову позицію майбутнього фахівця через професійність, активність, дієвість, наступність. Тобто, психологічний супровід у процесі професійної освіти особистості – це комплексний метод забезпечення психологічної безпеки студентів, озброєння їх ресурсами для самостійної протидії різним негативним впливам, а також уміннями формувати власний спосіб самозахисту та самовдосконалення шляхом свідомого цілеспрямованого навчання; досягнення фізичного, душевного та соціального пристосування до навколишнього середовища, «збереження всієї суми своєї соціальної цінності» [3].

Отже, одним із головних завдань психологічного супроводу особистості у процесі професійної підготовки є не тільки надання їй своєчасної допомоги та підтримки, але й навчання самостійному та відповідальному подоланню труднощів в своєму особистісно професійному становленні. Необхідність вирішення цього завдання обумовлена, перш за все: соціально-економічною нестабільністю держави; індивідуальними психофізіологічними особливостями студентів; чисельними змінами в приватному житті кожної людини; випадковими обставинами та ірраціональними тенденціями життєдіяльності.

Зрозуміло, що реалізація соціально-психологічного супроводу особистості можлива лише при наявності цілісної комплексної програми. Згідно з дослідженням Е.Ф.Зеєра її розробка повинна ґрунтуватися на принципах: урахування потреб особистості у самоорганізації, самовизначенні і саморозвитку; признання пріоритету індивідуальності та самоцінності студента, який з самого початку навчання є суб'єктом психологічного супроводу [6, С. 269].

Як відомо (А.І.Астахова, Г.О.Балл, І.Д.Бех, С.П.Бочарова, І.Вільш, О.Д.Кайріс, Л.М.Карамушка, В.Г.Кремінь, С.Д.Максименко, Л.М.Митина,

С.М.Ніколаєнко, Н.А.Побірченко, В.А.Семиченко, Т.С.Траверс, Н.В.Чепелєва та інші.), стратегія розвитку вищої освіти в нашій державі спрямована від «передачі знань» до «формування компетенцій»; створення розвиваючого середовища освітянського простору, який сприяв би професійному становленню активної особистості, орієнтованої на особистісний та професійний саморозвиток.

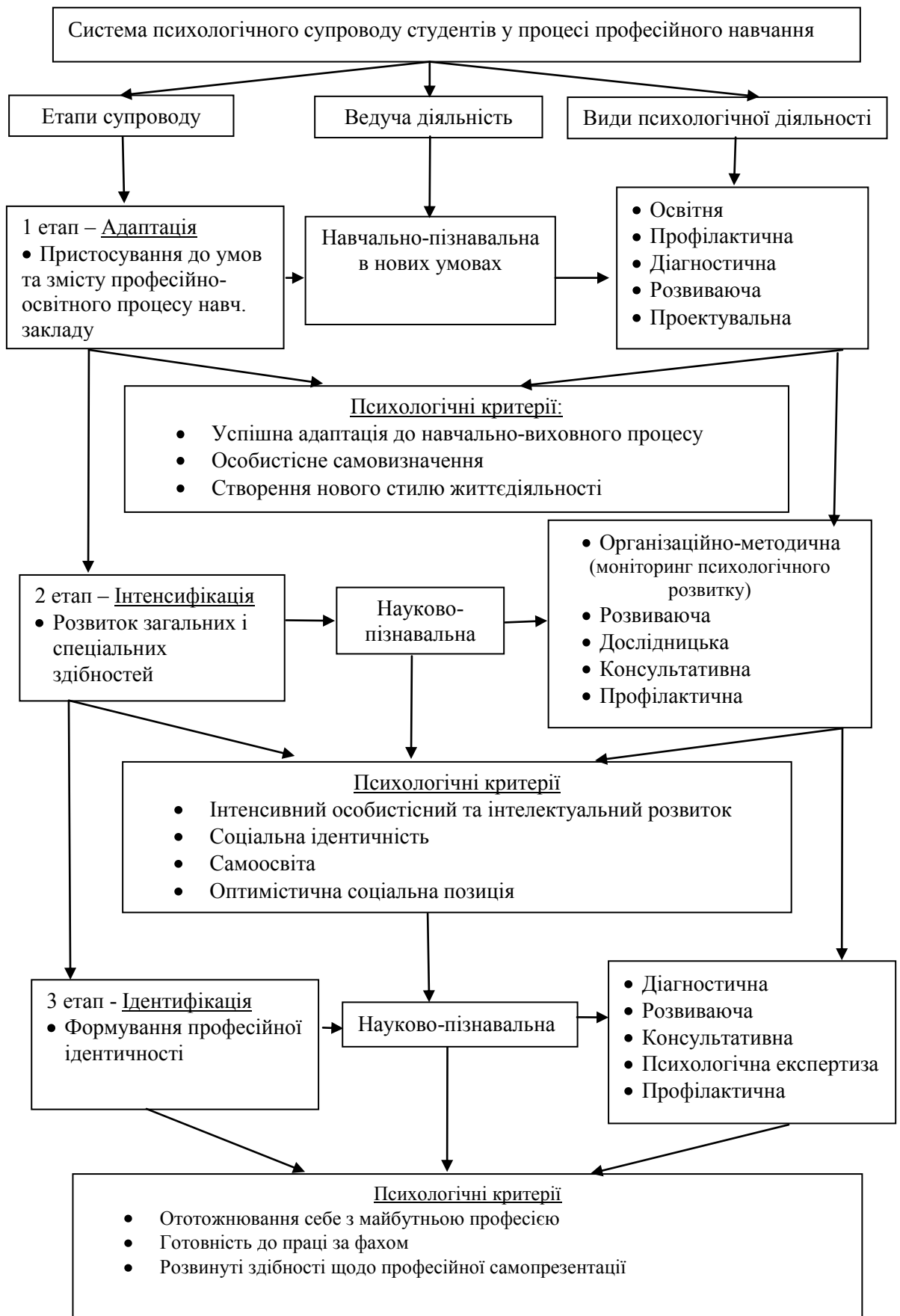

Рис. 1. Концептуальна модель системи психологічного супроводу майбутнього інженерно-педагогічного працівника в процесі професійного навчання

Професійне становлення майбутнього фахівця обов'язково передбачає розвиток у нього аксіологічної спрямованості й професійної свідомості; соціального й професійного інтелекту; емоційно-вольової сфери; позитивного відношення до світу і до себе; самостійності, автономності й впевненості у собі; певних професійних якостей та аутокомпетентності [6, С.269]. Рішення подібних завдань психологічного супроводу співвідносяться з етапами професійного навчання та виховання майбутнього фахівця, тому психологічна служба навчального закладу повинна, разом з адміністрацією, створити певні умови щодо особистісного, інтелектуального та соціального розвитку кожного студента. Так, на етапі адаптації (рис. 1) колишні школярі (першокурсники) пристосовуються до умов і змісту навчально-виховного процесу, йде освоєння нової соціальної ролі, налагодження взаємовідносин з товаришами та викладачами навчального закладу. Ведуча діяльність у цей час – навчально-пізнавальна, яка істотно відрізняється від попередньої.

Психологічний супровід на етапі адаптації полягає у наданні першокурсникам допомоги щодо пристосовування їх до нових умов життєдіяльності. Це завдання реалізується такими складовими психологічної служби: *психологічна освіта* (популяризація психологічних знань серед суб'єктів освітянського простору, ознайомлення педагогічних працівників з віковими особливостями психофізіологічного розвитку студентської молоді, підвищення психологічної компетентності викладачів, студентів та їх батьків); *психопрофілактика* (попередження виникнення у студентів явища дезадаптації, розробка конкретних рекомендацій для педагогічних працівників з питань навчання та розвитку юнаків і дівчат, надання психологічної допомоги студентам та їх батькам, іншим учасникам освітянського процесу); *психологічна діагностика* (поглиблене психолого-педагогічне вивчення суб'єктів навчально-виховного процесу, визначення у них індивідуальних особливостей і схильностей, потенціальних можливостей у процесі навчання та виховання, а також виявлення причин і механізмів

порушень психологічного розвитку та соціальної адаптації); *розвиваюча діяльність* (створення умов і проведення спеціальних заходів, які сприяють формуванню у студентів сучасного мислення, психологічної готовності щодо їх особистісного й професійного саморозвитку); *психологічне проектування* (розробка системи соціальних, педагогічних, психологічних заходів для створення психологічно безпечного розвиваючого освітянського простору, формування психологічної готовності до протидії негативних впливів соціуму, вміння аналізувати ситуацію й обирати відповідну поведінку, яка не зачіпає свободи і гідності іншої людини, розвиток соціально-психологічної компетенції, яка забезпечує можливість вибору особистості свого життєвого шляху, самостійного рішення певних проблем [8]. Психологічними критеріями успішного протікання цього етапу є позитивне пристосування (адаптація) студентів до навчально-виховного процесу та навколишнього середовища, самовизначення й вироблення нового стилю життєдіяльності.

На етапі інтенсифікації відбувається розвиток загальних та спеціальних (фахових) здібностей студентів: інтелекту, емоційно-вольової регуляції, відповідальності за своє фахове становлення, самостійності тощо. Ведуча діяльність студентів – науково-пізнавальна. Психологічний супровід зводиться: до проведення *організаційно-методичної* роботи (підготовка методичних матеріалів для проведення моніторингу оцінки психічного розвитку студентів, розробка індивідуально-розвиваючих і психокорекційних програм, адаптація нових методів психодіагностики та психокорекції, оцінка їх ефективності); *розвиваючої* (використання індивідуально-розвиваючих і психокорекційних програм з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, обробка результатів моніторингів, психолого-педагогічний аналіз та оформлення матеріалів для виступів на нарадах, семінарах тощо); *науково-дослідницької* (організація і проведення емпіричних досліджень з метою вивчення психолого-педагогічних проблем, які виникають у студентів у процесі фахової підготовки); *консультативної* (надання допомоги студентам у рішенні різних життєвих проблем, у тому числі – взаємовідношення з

однолітками та педагогічними працівниками); *психопрофілактичної* (зміст психологічної діяльності наведено при описі першого етапу психологічного супроводу –адаптації студентів). Психологічними критеріями продуктивності на другому етапі психологічного супроводу визначаються: інтенсивний особистісний та інтелектуальний розвиток майбутнього фахівця; соціальна ідентичність та самоосвіта; оптимістична соціальна позиція студента [6, с. 271].

На завершальному етапі психологічного супроводу особистісно-професійного становлення майбутнього інженерно-педагогічного працівника, етапі ідентифікації, важливого значення набуває формування у старшокурсників професійної ідентичності. Їх готовності до майбутньої практичної діяльності за наданим кваліфікаційним фахом. у цей час у молодій людини з'являються нові актуальні цінності, які більше пов'язані з наступним матеріальним та сімейним положенням і працевлаштуванням. У зв'язку з утворенням сімейних пар, зміною перспективи майбутнього життя, у випускників зменшується число контактів з однолітками та викладачами. Поступово відбувається дезінтеграція навчальних колективів [2,4].

Заключний етап психологічного супроводу студентів завершується фінішною діагностикою соціальних та професійно важливих якостей майбутнього інженерно-педагогічного працівника. При цьому психологічною службою навчального закладу продовжується виконання розвиваючої діяльності щодо надання студентам психологічної допомоги у пошуках подальшого професійного поля для своєї майбутньої реалізації та підтримки у знаходженні смислу майбутньої життєдіяльності; *консультативної* з питань сімейних відношень тощо; *психологічної експертизи* (оцінка відповідності освітянського середовища, навчальних програм, навчальних посібників, освітянських маршрутів тощо, які ухвалені розвиваючими та виховними завданнями, а також віковими й індивідуальними особливостями студентів, сподіванням особистості); *профілактичної* (розробка конкретних

рекомендацій викладачам і студентам щодо питань оптимізації навчально-вихованого процесу).

Головним завданням психологічної служби на завершальному етапі психологічного супроводу особистісно-професійного становлення майбутнього інженерно-педагогічного працівника з'являється надання психологічної допомоги кожному випускникові навчального професійного закладу в його свідомому офіційному самовизначенні та в знаходженні місця своєї подальшої професійної діяльності.

Психологічними критеріями успішного проходження цього етапу є ототожнювання себе з майбутньою професією, формування готовності до неї, розвиток здібностей до фахової самопрезентації.

Висновки. Особистісно-професійне становлення інженерно-педагогічного працівника в умовах професійної підготовки буде більш ефективним, якщо ведучім способом і організаційною формою його реалізації стане психологічний супровід усіх суб'єктів фахового освітянського процесу. При цьому, змістовну основу особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця повинні складати певні соціально-психологічні умови, які ініціюють формування особистісних та професійно важливих якостей.

Література

1. Васильков В.М. Психолого-педагогічні особливості професійної підготовки інженерно-педагогічних кадрів в умовах сучасного освітянського простору. [Текст] / В.М.Васильков // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки № 28 (52). Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - С. 186-195.

2. Васильков В.М. Інноваційна концептуальна модель професійної підготовки інженерно-педагогічного працівника. [Текст] / В.М.Васильков // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України. // Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції вчених,

студентів і практиків (08 квітня 2010 р.) м. Донецьк. Головний ред. В.В.Шконда. – Донецьк, 2010. – С. 462-473.

3. Система соціального і психолого-педагогічного супроводу дітей пільгових категорій: навчально-методичний посібник [Текст] / О.І.Василькова, І.В., Родигіна, М.І. Гринчук та ін., – Донецьк: ДонІППО. «Витоки», 2006 – 206 с.

4. Глуханюк Н.С. Психология профессионализации педагога: монография [Текст] / Н.С. Глуханюк; Рос. гос. проф.-пед. ун-т. - 2-е изд., доп. - Екатеринбург: Издательство РГППУ, 2005. 260 с.

5. Жизненный путь личности / Ответственный редактор Л.В.Сохань. – К.: Наукова думка, 1987. – 212 с.

6. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Учебное пособие для студентов вузов. – 2 изд., перераб., доп. – М.: Деловая книга, 2003. – 336 с.

7. Осухова Н.Г. Между миром и войной: психологическое сопровождение детей, эвакуированных из зоны военных действий в Чеченской республике [Текст] / Н.Г.Осухова // Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - №7. – С. 40-44.

8. Руденко І.І. Інженерна діяльність: сутність та соціальні функції. Автореф. дис канд. психол. наук.: 19.00.03 – К.: 2004. – 20 с.

9. Слюсарев Ю.В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности. Автореф. дис. ... канд. психол. наук 19.00.01 / Санкт-Петербург гос. ун-т. – СПб., 1992 – 16 с.